

Kazimierz Rulka

Wkład ks. Zygmunta Tyburskiego w opracowanie inkunabułów w Bibliotece Seminaryjnej we Włocławku

Studia Włocławskie 19, 645-664

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. KAZIMIERZ RULKA

**WKŁAD KS. ZYGMUNTA TYBURSKIEGO
W OPRACOWANIE INKUNABUŁÓW
W BIBLIOTECE SEMINARYJNEJ WE WŁOCŁAWKU**

Ks. Zygmunt Tyburski (1907–1967) ponad czternaście lat (1953–1967) pracował w bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, a przez dwanaście lat (1956–1967) był jej faktycznym dyrektorem¹. W dziale starych druków szczególnym jego zainteresowaniem cieszyły się inkunabuły (druki XV wieku) i polonika XVI wieku. Można bez przesady powiedzieć, że inkunabuły w całości zostały opracowane właśnie przez niego.

**1. Zdobywanie kwalifikacji
do opracowywania inkunabułów**

Gdy ks. Tyburski obejmował pracę w bibliotece seminaryjnej, nie miał fachowego przygotowania do tego rodzaju działalności.

Jego kwalifikacje, które mogły się przydać w pracy w bibliotece teologicznej, to jedynie podstawowy kurs filozofii i teologii, który przeszedł

KS. KAZIMIERZ RULKA – mgr, studia specjalistyczne w zakresie historii Kościoła odbył na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, bibliotekarz włocławskiej księżnicy seminaryjnej (1973–2015), następcą ks. Zygmunta Tyburskiego.

¹ Zob. biogramy – K. Rulka, *Ks. Zygmunt Tyburski – bibliotekarz we włocławskim seminarium duchownym (1953–1967)*, KDWi, 80(1997), s. 553–567; tenże, *Tyburski Zygmunt*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement II*, Warszawa 2000, s. 167–168 (tamże bibliogr. przedmiot.).

w seminarium wrocławskim (1928–1933), oraz niezła znajomość języka łacińskiego. Dlatego od razu zaczął na własną rękę zdobywać fachową wiedzę w zakresie bibliotekarstwa. Przeszedł państwowy kurs bibliotekarski w Warszawie i 28 II 1956 r. złożył pozytywnie egzamin końcowy przed Państwową Komisją egzaminacyjną. Przeszedł kursy bibliotekarskie organizowane przez Bibliotekę Uniwersytecką Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego: dla kierowników bibliotek kościelnych w dniach 16–22 VIII 1955 r., opracowania starych druków (2–12 VII 1956), opracowania bibliotecznych rękopisów średniowiecznych (do 1550 r.) – zorganizowany w dniach 4–8 VII 1960 r. Odbił praktykę w Zakładzie Starych Druków Biblioteki Narodowej w dniach 17–29 X 1955. Uczestniczył w II Konferencji Naukowej Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego (3–5 XI 1954 r.)².

Jeśli chodzi o przygotowanie do katalogowania starych druków, a w tym inkunabułów, to najwięcej wiadomości w tym względzie uzyskał ks. Tyburski podczas uczestnictwa w dwóch kursach bibliotekarskich zorganizowanych przez Bibliotekę KUL w Lublinie. W tygodniowym kursie dla kierowników bibliotek kościelnych (w sierpniu 1955) wysłuchał on (i poczynił dość dokładne notatki) m.in. kilku obszernych wykładów prof. dr Alodii Kaweckiej-Gryczowej³ na temat opracowania starych druków, w tym także inkunabułów⁴. Niedługo potem ks. Tyburski odbył praktykę w Zakładzie Starych Druków Biblioteki Narodowej, ale brak dokładnego wykazu etapów tego przeszkolenia. Wydaje się, że nie była to systematycznie zaplanowana praktyka, a raczej dorywcze uczestnictwo w pracach Zakładu, pewnie najwięcej w zakresie opracowywania druków polskich XVI wieku⁵. Najwięcej informacji w zakresie katalogowania inkunabułów uzyskał na 10-dniowym kursie bibliotekarskim w 1956 r. w Lublinie poświęconym w całości opracowywaniu starych druków. Wykłady wygłosiły

² Rulka, *Ks. Zygmunt Tyburski – bibliotekarz*, s. 554–555.

³ Alodia Kawecka-Gryczowa (1903–1990) – historyk kultury, bibliolog, bibliotekarka. Od 1930 r. pracowała w Bibliotece Narodowej w Dziale Starych Druków. Zorganizowała m.in. zespoły badawcze dla utworzenia centralnego katalogu inkunabułów w Polsce oraz poloników XVI–XVIII wieku i nimi kierowała. Bardzo wydatnie wspierała osoby kierujące bibliotekami, także kościelnymi (m.in. ks. Zygmunta Tyburskiego), w ich działalności. – H. Tadeusiewicz, *Kawecka-Gryczowa Alodia*, w: *Słownik pracowników książki. Suplement II*, s. 76–77.

⁴ Zachowały się notatki ks. Tyburskiego z tych wykładów – zob. Archiwum biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (ArBSWłocł), *Bibliotekarstwo. Zjazd – Kurs – Praktyka*, s. 39–43, 46–50 (w tym literatura dla okresu inkunabułów – s. 47–50, 54–60).

⁵ Zob. tamże, s. 67–75.

wtedy m.in. prof. dr. Alodia Kawecka-Gryczowa i dr. Maria Cytowska⁶. W zachowanych notatkach z tego kursu⁷, co trudne do wytłumaczenia, brak jednak notatek z wykładu M. Cytowskiej na temat inkunabułów⁸.

Wszystko to jednak nie dawało wystarczającego przygotowania do opracowywania inkunabułów. W tym zakresie ks. Tyburski uzupełniał swoją wiedzę przez samokształcenie, a także przez stałe kontakty z innymi bibliotekarzami. Między innymi prowadził stałą korespondencję w sprawie katalogowania starych druków, a szczególnie inkunabułów, z Alodią Kawecką-Gryczową⁹, Marią Cytowską¹⁰ i Elizą Szandorowską¹¹ z Zakładu Starych Druków Biblioteki Narodowej.

W rezultacie zdobył sporą wiedzę fachową w zakresie katalogowania inkunabułów, co stwierdzali nawet utytułowani pracownicy Biblioteki Narodowej, a także badacze korzystający z biblioteki seminaryjnej we Włocławku¹².

2. Porządkowanie zbioru inkunabułów

Inkunabuły biblioteki seminaryjnej we Włocławku w czasie II wojny światowej zostały zagrabione przez Niemców i wywiezione najpierw do Poznania. Umieszczone w tamtejszej Bibliotece Uniwersyteckiej, zostały tam skatalogowane przez Niemkę – jak można wnioskować z zapisu na jednym z zachowanych inkunabułów, bardzo niefachowo¹³ – ale katalog

⁶ Maria Cytowska (1922–2007) pracowała w Zakładzie Starych Druków Biblioteki Narodowej w latach 1950–1961.

⁷ Zob. ArBSWłocł, Kurs bibliotekarski „Stare druki”, Lublin 2–12.7.1956.

⁸ Zob. tamże, s. 74 (notatka na tej stronie: „Nowym piórem «Jubiler» zdaje się wskazywać na to, że akurat na początku tego wykładu ks. Tyburskiemu zepsuło się pióro).

⁹ ArBSWłocł, Kronika biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (Kronika BSWłocł), z. 4: 1957–1994, s. 40–41.

¹⁰ Zob. np. tamże, s. 42, 44.

¹¹ Eliza Szandorowska (ur. 1923) – bibliolog i bibliotekarka, pracownica Zakładu Starych Druków Biblioteki Narodowej, służyła wydatną pomocą ks. Tyburskiemu w rozwiązywaniu wątpliwości związanych z katalogowaniem starych druków (w niektórych woluminach zachowały się kartki z jej odręcznymi opisami wątpliwych pozycji).

¹² Ks. Tyburski cieszył się szczególną życzliwością Alodii Kaweckiej-Gryczowej; świadczą o tym liczne zapiski Tyburskiego w Kronice BSWłocł.

¹³ Zob. Baptista de Salis, *Summa casuum conscientiae*, Nürnberg, Ant. Koberger, 1488 (sygn.: XV.F.1027). Na górnej karcie ochronnej znajduje się zapis kopiovym ołówkiem: „Titel: Opus Fleutogicum / Autignoli / Auszenacite / Deckelrücken / oben”, a na doklejonej kartce poniżej komentarz ks. Z. Tyburskiego: „Napis ołówkiem chemicznym zrobiony przez niemieckiego / bibliotekarza (?) w latach wojennych 1939 1945; niedorzeczne / odczytanie napisu na starej naklejce grzbietowej, który / brzmi: «Opus Theologicum. Aut. ignoti». 1.7.1955”.

ten spalił się¹⁴. Potem inkunabuły te zostały – w obawie przed zniszczeniem wskutek spodziewanego bombardowania miasta – wywiezione, zapakowane solidnie w skrzynie, do kościoła parafialnego w Bityniu.

Po ich odzyskaniu po zakończeniu wojny zostały przewiezione do Włocławka dopiero 8 X 1945 r. przez ks. Stanisława Olejnika¹⁵. Inne wróciły w późniejszym czasie.

Odzyskane inkunabuły, po mechanicznym oczyszczeniu z kurzu i brudu, zostały umieszczone tymczasowo w magazynie na parterze (w sali pierwszej od strony refektarza), najpierw zapewne na regałach prowizorycznych, a następnie (od 1949 r.) na solidnych regałach specjalnie w tym celu wykonanych przez Zakłady św. Józefa we Włocławku¹⁶, i pozostawały tam do 1957 r.¹⁷ W tym roku (5 IV) zostały przeniesione na stałe do salki 3 na parterze i rozstawione na przygotowanych dla nich regałach¹⁸, choć nie tak solidnych jak poprzednie.

2.1. Stan liczbowy

Zbiór inkunabułów włocławskiej biblioteki seminaryjnej przed II wojną światową oceniany był na około 800 wol.¹⁹ Dokładne zestawienie numerów nadanych podczas rejestracji w 1936 r. przez Kazimierza Piekarskiego²⁰ tym inkunabułom²¹ zdaje się to potwierdzać, można bowiem na tej podstawie doliczyć się około 996 pozycji bibliograficz-

¹⁴ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 1: 1945–1946, s. 23–24, 27.

¹⁵ Tamże, s. 34; por. S. Olejnik, *Na ratunek ocalonej bibliotece*, AtK, 79(1972), s. 59–61.

¹⁶ Por. ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 2: 1955–1956, s. 6.

¹⁷ Tamże, z. 3: 1956–1957, s. 4.

¹⁸ Tamże, s. 26, 27, 29.

¹⁹ Z. Arentowicz, *Włocławek*, Włocławek 1937, s. 140.

²⁰ Kazimierz Stanisław Piekarski (1893–1944) – bibliotekarz, bibliograf, historyk książki, bibliofil. Od 1917 r. pracował w różnych bibliotekach polskich, ostatnio w latach 1931–1943 w Bibliotece Narodowej na stanowisku kierownika działu starych druków. Przyczynił się znacznie do spisania inkunabułów (od 1935 r. był przewodniczącym Komisji dla Centralnego Katalogu Inkunabułów w Polsce) i poloników XVI w. w bibliotekach polskich. – A. Kawecka-Gryczowa, *Piekarski Kazimierz Stanisław*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, [t. 1], Warszawa – Łódź 1972, s. 674. Kazimierz Piekarski w 1936 r. spisał inkunabuły i polonica XVI w. zbiorach kościelnych Włocławka: bibliotece seminarium duchownego, kapitulnej i reformackiej, dzieląc się swymi spostrzeżeniami z Alicją Kawecką-Gryczową – zob. *Z warsztatu Kazimierza Piekarskiego. Listy z lat 1936–1937*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, „Pamiętnik Literacki”, 70(1979), z. 1, s. 255–258.

²¹ Numery te zostały wpisane własnoręcznie przez K. Piekarskiego ołówkiem na pierwszych kartach kodeksów i atramentem na wystających z kodeksów karteluszka.

nych²² w około 800 woluminach²³. W pierwszej partii odzyskanych inkunabułów, było – według własnoręcznie napisanego rozliczenia przez ks. Olejnika – 9 skrzyń²⁴, w których odliczyło się 465 „sztuk”, czyli woluminów²⁵ inkunabułów. Doliczenie tych, które wróciły później, i tak nie daje liczby przedwojennej. Wstępnie szacowano, że straty biblioteki seminaryjnej w dziale inkunabułów to około 100 pozycji²⁶. Cenny inkunabuł, list Krzysztofa Kolumba, który w czasie wojny był schowany u jednego z alumnów, wrócił do seminarium 3 XI 1945 r.²⁷

W sumie ze zbiorów przedwojennych w bibliotece seminaryjnej odliczyło się 829 pozycji inkunabułów.

Doszły natomiast po wojnie do biblioteki seminaryjnej inkunabuły z innych bibliotek. Ks. Tyburski naliczył ich 211 pozycji²⁸, ale z tego tylko 177 pozycji okazało się rzeczywistymi inkunabułami. Wśród pozyskanych po wojnie znalazły się m.in. inkunabuły z dwóch innych bibliotek wrocławskich: kapituły katedralnej (22 pozycje)²⁹ i reformatów (24 poz.)³⁰,

²² Należy jednak pamiętać, że w tę liczbę zostały wliczone druki XVI-wieczne znajdujące się w klockach zaliczonych do inkunabułów oraz pomyłkowo niektóre druki z początku XVI w.

²³ Zob. ArBSWłocł, Inkunabuły. Konkordancja sygnatur starych z nowymi (23.1.1962), w: [J. Wojtkowski], Proweniencja inkunabułów biblioteki Sem. Duch. Włocł., [Włocławek] 1957 (mszps). Ks. Tyburski podaje, że przedwojenne sygnatury (Piekarskiego) zamykały się w następującym zakresie: Oct. 1–54, Qu. 301–732, Fmin 1001–1370, Fmai 1501–1581, Fmax 1701–1759, co daje 996 numerów. Znaczy to, że sygnatury wyższe niż te podane są sygnaturami nadanymi po II wojnie światowej, a jest ich 211. – Por. ArBSWłocł, [Inkunabuły. 3], s. 40.

²⁴ Były to prawdopodobnie te same skrzynie, w których inkunabuły zostały wywiezione z Poznania do kościoła w Bityniu. Do każdej z nich dołączona była lista z wykazem numerów inkunabułów według katalogów: GW (*Gesamtkatalog der Wiegendrucke*), H (Haina) lub C (Copingera).

²⁵ ArBSWłocł, Korespondencja. Pismo bez daty [8 X 1945 r.].

²⁶ A. Kawecka-Gryczowa, *Kłopoty z inkunabułami w skali międzynarodowej i polskiej*, „Przegląd Biblioteczny”, 29(1961), nr 2, s. 156; K. Rulka, *Straty Biblioteki Seminarium Duchownego im. Księżych Chodyńskich w czasie II wojny światowej*, KDWi, 78(1995), s. 441, 442. Opisy 41 straconych pozycji zob. *Inkunabuły w bibliotekach polskich*, red. A. Kawecka-Gryczowa, oprac. M. Bohonos, M. Spandowski i E. Szandorowska, [t. 3:] *Uzupełnienia, indeksy*, Wrocław 1993, s. 175–434.

²⁷ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 1: 1945–1946, s. 34.

²⁸ Zob. ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 63–72 (poz. 365–426), 86–93 (poz. 504–538), 105–109 (poz. 604–620), 117–120 (poz. 42–58), 186–199 (poz. 390–403).

²⁹ Sygn.: XV.O.48–49, Q.105, 202, 203, 253–254, 295, 379, 482, 484, 492, F.647, 900–903, 1129, 1130, 1131–1133. Por. B. Iwańska-Cieślak, *Inkunabuły w bibliotece kapituły katedralnej we Wrocławku. Zarys problematyki*, w: *Książka w życiu Kościoła. Zbiór studiów*, Toruń 2009, s. 17–56.

³⁰ Sygn.: XV.O.21; Q.115, 211^bd, 350–351, 352–356, 405; F.674–675, 694, 700, 776, 781, 795, 850, 950, 955, 974^a, 989, 1027, 1114, 1136, 1150, 1175, 1187^a.

biblioteki parafialnej z Koźmina (Koźminka?; 11 poz.)³¹, a także kilku innych instytucji, prywatnych właścicieli oraz bez określonej proveniencji.

Prowizoryczne podliczenie we wrześniu 1955 r. wykazało w bibliotece seminaryjnej 1094 inkunabułów i 102 druki XVI wieku w klockach inkunabułowych³². Było ono niezbyt precyzyjne, ponieważ nie wszystkie pozycje uważane wówczas za inkunabuły były nimi w rzeczywistości.

W 1956 r. (21 IV) ks. Tyburski oceniał liczbę inkunabułów w bibliotece seminaryjnej na około 800 woluminów³³. Był to szacunek zawyżony, mogło być ich wówczas około 715 woluminów. Liczba ta zwiększyła się, gdy przy segregowaniu ostatnich zwałów książek w 1958 r. odnalazło się „kilkanaście” nowych inkunabułów³⁴.

Podliczenie w maju 1961 r. przez ks. Tyburskiego stanu liczbowego inkunabułów w bibliotece seminaryjnej wykazało, że są w tym zbiorze 1022 inkunabuły³⁵, i 9 pozycji w dalszym ciągu wątpliwych, w 738 woluminach (w tym 9 wątpliwych); w klockach inkunabułowych znajdowało się 111 druków z XVI wieku³⁶.

W roku śmierci ks. Tyburskiego (1967) w dziale inkunabułów wrocławskiej biblioteki seminaryjnej znajdowało się 1020 inkunabułów, w 734 woluminach. W klockach inkunabułowych znajdowały się 122 druki XVI wieku³⁷. Jednak centralny katalog inkunabułów w bibliotekach polskich w 1970 r. podaje we wrocławskiej bibliotece seminaryjnej tylko 1012 inkunabułów³⁸.

Mimo bardzo starannego usuwania z działu inkunabułów druków z początku XVI w. dwa woluminy nadal w nim pozostały (co zostało stwierdzone podczas dokładnego przeglądania inkunabułów w 2016 r.). Są to następujące pozycje: Johannes de Santo Geminiano, *Sermones funebres*, Lyon, Jo. Petit, 1504?, sygn. XV.Q.252³⁹;

³¹ Sygn.: XV.F.724^b, 740/₁₋₂, 788, 836, 951, 1048, 1049, 1054^b, 1102, 1123, 1142.

³² ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 201.

³³ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 3: 1956–1957, s. 4.

³⁴ Tamże, z. 4: 1957–1994, s. 42.

³⁵ Zapewne przed tym podliczeniem A. Gryczowa podaje w bibliotece seminaryjnej we Wrocławku 1100 inkunabułów. – Kawecka-Gryczowa, *Kłopoty z inkunabułami*, s. 156.

³⁶ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 202.

³⁷ Na podstawie podliczenia w magazynie bibliotecznym w 1973 r.

³⁸ *Inkunabuły w bibliotekach polskich*, [t. 1:] A-L, Wrocław 1970, s. XXIX. Jednak dokładne wypisane wszystkich opisów, przy których widnieje siglum biblioteki wrocławskiej, daje w podsumowaniu liczbę 938. Różnica wynika zapewne z liczenia woluminów tego samego dzieła jako jednej pozycji.

³⁹ Zob. ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 198, poz. 454.

Vincentius Ferrerius, *Sermones de tempore*, [Strassburg, Typ. Iordani = Ge. Husner, 1503?], sygn.: XV.F.605⁴⁰.

2.2. Identyfikacja, formatyzowanie i numeracja

Wydawałoby się, że tak prosta sprawa jak ustawienie według wysokości grzbietu i numerowanie inkunabułów powinno być bardzo łatwe do przeprowadzenia. Tymczasem tak nie było, ponieważ bardzo długo co do niektórych pozycji nie było pewności, czy są inkunabułami. Stąd nie można było nadać im ostatecznych sygnatur. Zatem tymczasowo inkunabuły zostały ustawione zasadniczo według numerów nadanych im przez K. Piekarskiego. Woluminy pozyskane po wojnie były zasadniczo ustawiane na końcu poszczególnych formatów.

W listopadzie 1959 r. ks. Tyburski – po zasięgnięciu rady prof. Alodii Kaweckiej-Gryczowej – postanowił wszystkie inkunabuły ustawić na półkach ściśle według formatów, dać im obwoluty z mocnego papieru i na tych obwolutach wypisać ołówkiem nową numerację, „taką, jaka później znajdzie się w inwentarzu, gdy się go sporządzi”⁴¹. Przy okazji ks. Tyburski postanowił zlikwidować luki w sygnaturach, powstałe wskutek strat poniesionych przez bibliotekę w czasie ostatniej wojny⁴² (niektóre luki zostały rzeczywiście zlikwidowane, ale nie wszystkie).

Nowe ustawienie i sygnatury (tylko na obwolutach) otrzymały inkunabuły w ciągu trzech miesięcy (sierpień – październik) 1960 r. Przy okazji została sporządzona konkordancja sygnatur starych z nowymi i nowych ze starymi⁴³. Zostało jeszcze „wpisać je wewnątrz na wewnętrznej stronie przedniej okładziny, a gdy jej brak, na pierwszej stronicy dzieła”⁴⁴.

Gdy na początku 1962 r. ks. Tyburski zaczął wpisywać na stałe sygnatury do poszczególnych woluminów, szybko zaprzestał tego zaledwie po

⁴⁰ Zob. tamże, s. 66, poz. 382. Ks. Tyburski miał wątpliwość, czy jest to inkunabuł i radził się w tej sprawie Biblioteki Narodowej, skąd otrzymał taką odpowiedź zapisaną ręką Elizy Szandorowskiej na załączonej (luźnej) kartce: „[...] Wydanie z początku XVI w. – już nie inkunabuł. Trudność w ustaleniu polega na niemożności porównania z egz. kompletnym, choć prawdopodobnie znajduje się taki w Bibl. Jagiellońskiej, lecz katalog tamtejszy nie podaje sygnatury. Istnieje jeszcze przypuszczenie, że może to być w Pelplinie, ale w Kat. Centr. jest tylko wiadomość, że pod sygn. III.F.e.6 jest w Pelplinie *Pars hyemalis* oraz *De sanctis* (może warto przekorespondować). Mogą mieć nadto OO. Bernardyni w Krakowie. E. Szand.”. Nie wiadomo, dlaczego mimo to pozostawił tę pozycję w inkunabułach.

⁴¹ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 41.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże, s. 51.

⁴⁴ Tamże, s. 52 (zapiska z 14 I 1961 r.).

wpisaniu ich do woluminów *in octavo* (1–58), uświadomiwszy sobie, że cały system sygnatur będzie musiał poprawiać, gdy się okaże, że jednak niektóre pozycje nie należą do inkunabułów⁴⁵.

I rzeczywiście tak było. „Na skutek wnikliwych badań Biblioteki Narodowej w latach 1960–1965 spośród inkunabułów odeszło do wieku XVI 18 woluminów zawierających 20 rzekomych inkunabułów⁴⁶” – pisał ks. Tyburski w 1966 r. Doszło natomiast 19 woluminów zawierających 22 inkunabuły, które – zawieruszone w późniejszych wiekach – zostały odnalezione przy dokładnej segregacji zbiorów⁴⁷. Okazało się także, że kilka inkunabułów zostało przypadkowo rozbitych na fragmenty i trzeba je było scalić i w rezultacie skasować kilka sygnatur, a zidentyfikowany fragment najczęściej dołączyć do poprzedniej sygnatury⁴⁸.

Przy porządkowaniu inkunabułów wrocławskiej biblioteki seminaryjnej ks. Tyburski starał się respektować prawa własności innych instytucji, których inkunabuły w czasie II wojny światowej zawieruszyły się do zbioru wrocławskiego. W sumie odnalazł osiem takich pozycji. Dwie były oznakowane pieczęcią Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk⁴⁹ i latem 1959 r. zostały odesłane do Poznania⁵⁰. W 1964 r. (23 VII) ks. Tyburski powiadomił ks. Władysława Ziętarskiego, że są do odebrania dwa woluminy inkunabułów będących przed II wojną światową własnością instytucji kościelnych Gniezna: jeden biblioteki seminaryjnej, drugi biblioteki kapitulnej⁵¹. W zbiorach wrocławskich znalazły się też dwa woluminy *in quarto* mające znaki własnościowe świadczące o przynależności do biblioteki parafialnej w Śremie (*ecclesia Sremensis*). Jedna z nich to *Summa angelica* Angelusa de Clavasio⁵², a druga to klocek inkunabułowy zawierający trzy pozycje⁵³. Poinformowawszy

⁴⁵ Tamże, s. 65.

⁴⁶ Są to następujące sygnatury (w nawiasach dawne): XV.O.27(67), 28(68), 29(69), 30(70), Q. 142(748), 151(773), F.561(737), 562(738), 737(1416), 748(1402), 757(1411), 792(1389), 840(1415), 848(1417), 946(1325), 959(1614), 967(1615), 988(1620), 1014(1602), 1016(1616), 1148(1619), 1185(1560), 1203(1561) – ArBSWłocł, [Inkunabuły. 3], s. 29.

⁴⁷ Tamże, s. 29, 31; por. Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 74.

⁴⁸ Zostały skasowane następujące dawne sygnatury: Inc.O. 66, Q.309, 351, F.1406, 1117, 1420 – ArBSWłocł, [Inkunabuły. 3], s. 29.

⁴⁹ Były to inkunabuły: 1) Ambrosius, s., *Opera* (Basel. Jo. Amerbach, 1492), 2) *Biblia latina* (1489).

⁵⁰ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 94.

⁵¹ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 73.

⁵² Angelus de Clavasio, *Summa angelica de casibus conscientiae*, Venezia, Nic. de Francofordia, 1487 (sygn.: XV.Q.463(783)).

⁵³ Klocek ten zawiera następujące pozycje: 1) Antoninus Florentinus, *Confessionale: Defecerunt*, lat., [Wrocław, Casp. Elyan, ca 1475], (sygn.: XV.Q.319(784)); na papierowej (szary papier pakowy) obwolucie tego klocka (XV.Q.319–321) widoczna jest ołówkowa zapiska ręką ks. Z. Tyburskiego: „Po uzgodnieniu z ks. prob. Erwińskim [zapewne proboszczem parafii

o tym znalezieniu parafię w Śremie, otrzymał 10 XI 1959 r. pismo o przekazaniu ich do zbiorów biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku⁵⁴. Nie wyraziły też zainteresowania swymi inkunabułami władze zwierzchnie reformatów włocławskich.

3. Katalogowanie

Katalogowanie inkunabułów dla niefachowca, jakim był ks. Tyburski, nie było sprawą łatwą. Dlatego kontynuowane ono było stopniowo, w miarę zdobywanego doświadczenia i informacji, w czasie całego jego okresu pracy w bibliotece seminaryjnej (1953–1967). Ks. Tyburski zaczął od spisu inwentarzowego, który następnie ciągle uzupełniał.

Pracę przy katalogowaniu inkunabułów utrudniała ks. Tyburskiemu konieczność zajmowania się wszystkim innym w bibliotece, a szczególnie segregacją książek leżących na zwałach⁵⁵, a następnie ich formatyzowaniem i alfabetyzacją, która ciągnęła się do listopada 1961 r., ponieważ nie było wiadomo, jakie druki w tych zwałach się znajdują i czy nie ma tam także inkunabułów. Poza tym ks. Tyburskiego odciągała od pracy przy inkunabułach jego osobista pasja, a było nią szczególnie umiłowanie druków polskich XVI wieku (dawniej traktowane jako cymelia) i pragnął jak najszybciej zabrać się za ich katalogowanie (rozpoczął je 22 XI 1961 r.)⁵⁶.

3.1. Podstawowy spis inkunabułów (inwentarz)

Ks. Tyburski pisze, że pierwszy inwentarzowy spis inkunabułów został sporządzony przez niego w 1955 r. jako „książkowy” katalog topograficzny⁵⁷, spisany w zeszycie szkolnym z papieru kratkowanego (100 kart)⁵⁸. Można wnioskować, że dokonał on tego osobiście, spisany jest bowiem jego ręką. Z notatek w kronice biblioteki seminaryjnej (z. 2: 1955–1956) wynika, że ks. Tyburski dokonał tego od czerwca (a może jeszcze wcześniej) do końca września 1955 r.⁵⁹, a więc jeszcze przed praktyką w Za-

Śrem] pierwsza pozycja otrzymała w konkordancji dawnych sygnatur Inc.Q.784, a obecnie figuruje tymczasowo pod nrem 319²; 2) *Lavacrum conscientiae omnium sacerdotum*, [Leipzig, Greg. Böttiger, ca 1495] (sygn.: XV.Q.320(785); 3) *Manneken Carolus, Formulae epistolarum*, Köln, Henr. Quentell, 1493 (sygn.: XV.Q.321(786).

⁵⁴ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 94.

⁵⁵ Segregacja ta została zakończona dopiero 16 XI 1959 r. – ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 40.

⁵⁶ Tamże, s. 64.

⁵⁷ Tamże, z. 2: 1955–1956, s. 8.

⁵⁸ ArBSWłocł, Najstarsze druki (incunabula). Inwentarz [Inkunabuły. 1], rkps, A-5, 100 k.

⁵⁹ Przypuszczenie to potwierdzają daty wpisane w niektórych miejscach na marginesach, np. [Inkunabuły. 1], s. 79 (24.6.[19]55), s. 100 (16.7.1955), s. 102 (18.7.[19]55), s. 188 (24.9.[19]55), s. 193(27.9.[19]55)

kładzie Starych Druków Biblioteki Narodowej w dniach 17–29 X 1955 r.⁶⁰ Można zatem przypuszczać, że musiał być to spis bardzo prowizoryczny. 50 pozycji z tego inwentarza⁶¹ wymagało uzupełnienia podstawowych danych bibliograficznych⁶². Niektóre z nich wysłane w końcu stycznia 1962 r. do zbadania do Biblioteki Narodowej w Warszawie⁶³ okazały się drukami z XVI w.⁶⁴

Ten pośpiech wynikał zapewne z prowadzonych od pierwszych lat po II wojnie światowej prac rejestracyjnych, w oparciu o zachowane wykazy K. Piekarskiego, do planowanego centralnego katalogu inkunabułów w bibliotekach polskich⁶⁵. Jego ukończenie przewidywano wówczas – jak się okazało pochopnie – na 1960 r.⁶⁶, potem na 1963 r., a druk na 1965 r.⁶⁷ Ponieważ biblioteka seminaryjna we Włocławku należała do pięciu polskich bibliotek liczących po ponad 1000 inkunabułów⁶⁸, pilna rejestracja jej zbiorów inkunabułów wydawała się uzasadniona.

Już, jak zanotował ks. Tyburski: „W dniach 25 VII – 13 VIII 1955 pani Dr Maria Cytowska z Bibl[ioteki] Nar[odowej] przeprowadziła skontrum inkunabułów B[ibliote]ki Sem[inarium] Duch[ownego] według ocalałych notatek Kaz[imierza] Piekarskiego”⁶⁹. Chodziło o porównanie stanu zasobu inkunabułów biblioteki seminaryjnej według kartoteki sporządzonej przez Kazimierza Piekarskiego, a ułożonej według numerów bibliograficznych (4920 poz.), w której zapisywane były sigła bibliotek posiadających dane pozycje; szczęśliwie ocalała ona w czasie wojny w odpisie maszynowym⁷⁰. Spaliły się natomiast notatki

⁶⁰ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 2: 1955–1956, s. 8. Prawdopodobnie przez pomyłkę w innym miejscu (tamże, z. 4: 1957–1994, s. 16) ks. Tyburski podaje, że było to w 1954 r.

⁶¹ Zaznaczono je słowem „Opis” pisanym na marginesie inwentarza.

⁶² Inkunabuły, co do których zaznaczono „Opis” (w r. 1955) – ArBSWłocł, [Inkunabuły. 2]. Chodzi o napis „Opis” na marginesie pozycji w [Inkunabuły. 1]. W spisie tym nie ma jednak wszystkich pozycji z adnotacją „Opis”, np. s. 193, poz. 429, popr. na 431.

⁶³ Do zbadania zostały wysłane pozycje o sygn.: XV.Q.142(748), 151(773), 213(720), 271(458), 293(642), 294(643), 388(602), 442(610), 459(707), 516(802), 561(737), F.605(1386), 737(1416), 740(1405 i 1406), 748(1402), 757(1411), 778(1367), 901(1590), 919(1410), 967(1615), 970(1394), 1014(1602), 1016(1616), 1113(1209), 1271(1761).

⁶⁴ Zob. np. ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 188, poz. 404; s. 193, poz. 429, popr. na 431.

⁶⁵ *Inkunabuły w bibliotekach polskich*, [t. 1:] A-L, s. XLVII.

⁶⁶ ArBSWłocł, Kurs bibliotekarski „Stare druki”, s. 51.

⁶⁷ Kawecka-Gryczowa, *Kłopoty z inkunabułami*, s. 158.

⁶⁸ *Inkunabuły w bibliotekach polskich*, [t. 1:] A-L, s. XXIX.

⁶⁹ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 2: 1955–1956, s. 8.

⁷⁰ *Inkunabuły w bibliotekach polskich*, [t. 1:] A-L, s. XLVI.

Piekarskiego zawierające odpisy proveniencji oraz innych cech indywidualnych egzemplarzy, m.in. także dotyczące wrocławskiej biblioteki seminaryjnej⁷¹.

Do sierpnia 1955 r. ks. Tyburski spisał w inwentarzu zeszytowym w sumie około 740 pozycji inkunabułów⁷², to znaczy wszystkie inkunabuły *in folio*⁷³ oraz *in octavo*⁷⁴, a także ponad 60 inkunabułów *in quarto*⁷⁵. W 1957 r. (29 III) zapisał, że ma „inkunabuły [zapewne wszystkie] ujęte w katalog zeszytowy – tymczasowy”⁷⁶. Inkunabuły zostały spisane według sygnatur nadanych przez Kazimierza Piekarskiego, na końcu każdego formatu dopisano pozycje pozyskane po wojnie, a także te, które zostały odnalezione podczas prac porządkowych⁷⁷.

3.2. Sposób opracowywania

Przy opracowywaniu inkunabułów ks. Tyburski porównywał poszczególne pozycje z innymi ze zbioru wrocławskiego oraz przede wszystkim z dostępnymi mu polskimi bibliografiami inkunabułów⁷⁸. Mógł także korzystać ze skróconych opisów bibliograficznych K. Piekarskiego za karteluszkach zachowanych w niektórych woluminach. Pozycje wątpliwe odkładał do konsultacji z pracownikami Biblioteki Narodowej.

Z polskich bibliografii inkunabułów⁷⁹ ks. Tyburski we wrocławskiej bibliotece seminaryjnej miał do dyspozycji następujące: 1) G. Kowalski, *Katalog inkunabułów Biblioteki Opactwa Mogińskiego oraz katalog inkunabułów Biblioteki Klasztoru Cystersów w Szczyrzycu*, Kraków 1915 (KM), sygn.: II 7270; 2) A. Kawecka-Gryczowa, K. Piekarski, *Katalog Biblioteki Horynieckiej XX. Ponińskich*, cz. 1: *Inkunabuły i polonika XVI wieku*, Warszawa 1936 (GPHor), sygn.: II 7294; 3) L. Formanowicz, *Katalog*

⁷¹ Tamże. Zachowały się natomiast takie spisy inkunabułów z dwóch innych kościelnych bibliotek Wrocławka: biblioteki kapitulnej i biblioteki reformatów. Zbiory inkunabułów tych bibliotek (a właściwie tylko inkunabuły biblioteki reformatów) po wojnie częściowo trafiły do biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego.

⁷² Zob. ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 133.

⁷³ Zob. tamże, s. 3–109 (621 poz.).

⁷⁴ Zob. tamże, s. 111–120 (58 poz.).

⁷⁵ Zob. tamże, s. 123–133 (66 poz.).

⁷⁶ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 3: 1956–1957, s. 25.

⁷⁷ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 200–201, 73, 94, 109.

⁷⁸ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 42, gdzie ks. Tyburski pisze, że znalezione nowe egzemplarze usiłuje „w miarę możliwości zidentyfikować [...] Co nie udaje mi się zidentyfikować na podst[awie] naszych zbiorów i polskich bibliografii inkunabułów, odkładam do wzięcia [...] do B.N. [Biblioteki Narodowej]”

⁷⁹ Zob. *Inkunabulistyka*, w: *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 1008.

inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie, I, Poznań 1939 (FG), sygn.: III 626; 4) B. Kocowski, *Materiały do katalogu inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, cz. 1: format 4°, Wrocław 1951 (KWr), sygn.: III 647; 5) H. Jędrzejowska, M. Pelczarowa, *Katalog inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku*, Gdańsk 1954 (JPGd), sygn.: II 7355; 6) *Katalog inkunabułów Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu*, na podst. materiałów K. Piekarskiego oprac. A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1956 (GOssol), sygn.: II 7300; 7) A. Lewicka-Kamińska, *Inkunabuły Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1962 (Jagiell), sygn.: III 685. Pewne informacje odnośnie do poloników mógł też czerpać z posiadanego w komplecie epokowego dzieła: K. i S. Estreicher, *Bibliografia polska*, Kraków 1891–1951.

Natomiast z obcych bibliografii inkunabułów ks. Tyburski w bibliotece seminaryjnej posiadał tylko fragment L. Haina *Repertorium bibliographicum*, vol. 1, p. 2, (Stuttgart 1827; sygn.: II 7233). Cytaty innych obcych katalogów inkunabułów⁸⁰ czerpał ks. Tyburski z bibliografii polskich albo z informacji uzyskiwanych od pracowników Biblioteki Narodowej. W prowizorycznym inwentarzu ks. Tyburski wypisywał sigła wszystkich obcych bibliografii inkunabułów, które napotkał, ale na karty katalogowe wpisywał zazwyczaj tylko GW i Haina z uzupełnieniami, Copingera, a poza tym tylko sigła polskich bibliografii.

Początkowe bardzo skrótowe opisy z czasem zostały bardzo rozbudowane i obejmowały w miarę możliwości wszystkie elementy opisu inkunabułów, według sporządzonego dla tego celu planu⁸¹: hasło, tytuł i podtytuł, wydanie: miejsce, drukarz, wydawca, nakładca, data, format, objętość, defekty; opis graficzny druku: rodzaj druku, ilustracje, nuty, mapy itp.; zapiski na początku i końcu woluminu, glosy marginalne

⁸⁰ Ks. Tyburski notuje w opisach inkunabułów wrocławskiej biblioteki seminaryjnej sigła następujących obcych katalogów inkunabułów: BMC – *Catalogue of books printed in the XVth century now in the British Museum*, London 1908–; C – W.A. Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum*, P. 1–2, Berlin 1926; Coll.U. – I. Collijn, *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Universitäts-Bibliothek zu Uppsala*, Uppsala – Leipzig 1907; GW – *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, Leipzig 1925–; H – L. Hain, *Repertorium bibliographicum*, vol. 1–2, Stuttgart 1826–1838; HC – Hain – Copinger; HCR – Hain – Copinger – Reichling; Klebs – A.C. Klebs, E. Droz, *Remèdes contre la peste. Facsimilès, notes et liste bibliographique des incunables sur la peste*, Paris 1925; Mead – H.R. Mead, *Incunabula in the Huntington Library*, San Marino 1937; Pell – M. Pellechet, *Catalogue general des incunables des bibliothèques publiques de France*, Paris 1897–1909; Polain – R. Polain, *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique*, Bruxelles 1932; Pr – R. Proctor, *An Index to the early printed books in the British Museum (and) Bodleian Library*, London 1898–1903; R – D. Reichling, *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum*, vol. 1–6, Monachii 1905–1914; Stillwell – M. Bingham Stillwell, *Incunabula in American Libraries*, New York 1940; VB – E. Voullième, *Die Inkunabeln der Königlichen Bibliothek und der anderer Berliner Sammlungen*, Leipzig 1906–1927; VK – E. Voullième, *Der Buchdruck Köllns bis zum Ende des fünfzehnten Jahrhunderts*, Bonn 1903.

⁸¹ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 3], s. 51.

i interlinearne; proweniencje; podstawowy opis oprawy (np. deska, skóra brunatna, tłoczenia ślepe, okucia: guzy i klamry)⁸². Ks. Tyburski nie notował dokładnie objętości opisywanych inkunabułów, uważając, że nie jest to konieczne, skoro ten element opisu znajduje się w cytowanych bibliografiach.

Spore kłopoty sprawiały ks. Tyburskiemu publikacje wielotomowe, których początkowe tomy zostały wydane w XV w., a końcowe już w XVI w. Najpierw przyjął zasadę, że jeśli w bibliotece znajdują się także tomy z XV w., to i te z XVI w., tworząc całość z poprzednimi, należą do inkunabułów. I tak odnaleziony 30 VII 1964 r. tom siódmy Biblii wydanej w latach 1498–1502, jako tom samodzielny włączył najpierw do inkunabułów, a potem przeniósł do druków XVI w., tłumacząc to 23 IV 1966 r. takim uzasadnieniem: „Gdyby były P. 1–2, które są inkunabułami, to i ta część przy nich zostałaby, ale [jako] sama idzie do XVI w.”⁸³. Jednak na podstawie decyzji E. Szandorowskiej z 16 X 1967 r. tom ten został przywrócony do inkunabułów, z takim uzasadnieniem: „jako część dzieła rozpoczętego w XV w. (1498 r.)”⁸⁴.

Ks. Tyburski zazwyczaj każdy tom wielotomowego dzieła katalogował jako jedną pozycję, zaznaczając w uwagach, że przy ewentualnym druku katalogu dzieło to pójdzie pod jeden numer, a w miejscu sygnatury umieści się wszystkie sygnatury posiadanych przez bibliotekę seminaryjną egzemplarzy⁸⁵.

3.3. Pomoc pracowników Biblioteki Narodowej

Przy opracowywaniu inkunabułów ks. Tyburski od samego początku korzystał z wydatnej i chętniej pomocy pracowników Zakładu Starych Druków Biblioteki Narodowej. Przede wszystkim były to wspomniane już Alodia Kawecka-Gryczowa, Eliza Szandorowska, a także Maria Cytowska.

Przynajmniej kilkakrotnie ks. Tyburski woził do Biblioteki Narodowej do rozpoznania wątpliwe inkunabuły. Dokumentacja seminaryjna nie odnotowuje wszystkich tych ekspertyz, ale wiadomo na przykład, że

⁸² Plan ten jest zbieżny z głównymi zasadami katalogowania inkunabułów zawartych w: A. Chmiel, *Wskazówki do inwentaryzacji bibliotek*, Kraków 1921, s. 13–15.

⁸³ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 94; por. [Inkunabuły. 3], s. 39.

⁸⁴ Zob. zapiski na kartkach dołączonych do inkunabułu o sygn.: 1187^a.

⁸⁵ Zob. ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 32–33 (poz. 179–180), 34 (poz. 186–187), 97 (poz. 557–558), 100 (poz. 574), 108 (poz. 616–617), 109.

dwukrotnie jeździł do Warszawy z inkunabułami w 1959 r.: 18 XI zawiózł do zidentyfikowania 16 wątpliwych inkunabułów⁸⁶, a 23 XII kolejną partię 16 inkunabułów⁸⁷. O wydatnej pomocy w opracowywaniu inkunabułów wrocławskich w latach 1962–1963 świadczą też dość liczne uzupełnienia i poprawki w zeszytowym inwentarzu inkunabułów na podstawie danych z Biblioteki Narodowej z: 30 V 1962 r. (ołówek ciemnozielony), 16 VIII 1962 r. (ołówek jasnozielony), 29 VI 1963 r. (ołówek lila)⁸⁸.

W 1966 r. ks. Tyburski wysłał do Biblioteki Narodowej spis (w specjalnym zeszycie) wątpliwości co do różnych elementów opisu bibliograficznego 100 pozycji inkunabułów i 15 VII 1967 r. otrzymał uzupełnienia poczynione przez Marię Bohonos-Lewańską i Elizę Szandorowską⁸⁹. Po naniesieniu ich od razu do inwentarza (atrament niebieski)⁹⁰ zrodziły mu się wątpliwości jeszcze co do niektórych elementów opisu w 12 inkunabułach⁹¹, na które po wysłaniu do Biblioteki Narodowej otrzymał odpowiedź 11 X 1967 r.; nadesłane poprawki od razu uwzględnił (atrament ciemnoniebieski) w zeszytowym inwentarzu inkunabułów⁹².

Cały czas ks. Tyburski współpracował z pracownikami Biblioteki Narodowej przygotowującymi centralny katalog inkunabułów w bibliotekach polskich. On sam jeździł z inkunabułami na konsultacje do Warszawy, czasem przyjeżdżali też pracownicy z Warszawy na zbadanie na miejscu niektórych pozycji. Ostatecznego skonfrontowania opisów inkunabułów biblioteki seminaryjnej włączonych do tego katalogu dokonano w dniach 6–15 września 1967 r. W akcji tej brały udział: Maria Bohonos-Lewańska, Eliza Szandorowska, mgr Elżbieta Stankiewicz-Kapełuś, mgr Teresa Komender. W wyniku tego przeglądu zabrano jeszcze pięć inkunabułów do identyfikacji do Warszawy⁹³. Wróciły one zapewne 11 X 1967 r., bo w tym dniu ks. Tyburski poczynił według wskazówek Biblioteki Narodowej ostatnie uzupełnienia opisów inkunabułów⁹⁴.

⁸⁶ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 42.

⁸⁷ Tamże, s. 44.

⁸⁸ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 2.

⁸⁹ Zob. ArBSWłocł, [Inkunabuły. 3], s. 1–11 (w spisie tym widoczne są odręczne uzupełnienia i poprawki obu pracowniczek Biblioteki Narodowej).

⁹⁰ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 2.

⁹¹ Zob. ArBSWłocł, [Inkunabuły. 3], s. 12–13.

⁹² ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 2.

⁹³ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 82.

⁹⁴ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 2.

Jeżeli chodzi o współpracę w tym wielkim dziele, to ks. Tyburski znalazł się wśród tych, którzy – jak piszą wydawcy we wstępie do katalogu – „przesiadali z naszymi «rejestratorami» nieraz do późnego wieczora w bibliotekach i dźwigali na nasz użytek potężne wolumina, co otaczali nas serdeczną koleżeńską opieką”⁹⁵.

Do rozpisania opisów inkunabułów zawartych w inwentarzu zeszytowanym na karty katalogowe przymierzał się ks. Tyburski kilkakrotnie⁹⁶, ale ostatecznie dokonał tego w ciągu ponad dwóch miesięcy 1966 r. (11 III – 27 V)⁹⁷. Spisał wtedy własnoręcznie po jednej karcie do każdej pozycji, odkładając na później skopiowanie każdej z nich jeszcze w dwóch egzemplarzach. Na później zostało też odłożone dopisanie, przynajmniej na jednej z tych kart: proveniencji, informacji o defektach, o zapiskach i glossach oraz opis oprawy⁹⁸.

Ks. Tyburski brał też pod uwagę, że być może kiedyś katalog inkunabułów będzie drukowany i wtedy trzeba będzie poczynić pewne uzupełnienia i sprostowania⁹⁹.

3.4. Odczytywanie i notowanie proveniencji

Już wówczas w bibliotekarstwie zalecano szanować zespoły proveniencyjne, starając się pozycje o tej samej proveniencji ustawiać obok siebie. Nie było to możliwe w całej rozciągłości, ponieważ książki należało ustawiać według wieku, języka i formatu, ale należało tę zasadę zachować, na ile się dało¹⁰⁰.

Dobra znajomość łaciny i dość dobry wzrok pozwalały ks. Tyburskiemu na dość dokładne odczytywanie nawet szczególnie nieczytelnych proveniencji. Dodatkowym ułatwieniem był fakt, że spory procent inkunabułów nosi proveniencję dawnych instytucji i osób należących do diecezji wło-

⁹⁵ *Inkunabuły w bibliotekach polskich*, [t. 1:] A-L, s. XLVII.

⁹⁶ Zob. np. ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 76 (zapis z 21 X 1965).

⁹⁷ Z radości z powodu zakończenia tej pracy zapisał: „27.5.1966 Deo Opt[imo] Maximo summas piissimasque gratias. / Zakończyłem pierwsze rozpisywanie inkunabułów na karty katalogowe” – ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 201.

⁹⁸ Zob. ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 80. Dopisanie na spisanych przez ks. Tyburskiego kartach katalogowych inkunabułów proveniencji i opisu opraw (według jego odręcznych notatek), dopisanie dwóch kopii tych kart (bez proveniencji i opisu opraw), oraz sporządzenie ostatecznego książkowego inwentarza inkunabułów nastąpiło dopiero w 1990 r. – K. Rulka, *Inkunabuły w bibliotece seminarium duchownego we Włocławku*, „Fides”. Biuletyn bibliotek kościelnych, 1996, nr 1–2, s. 62.

⁹⁹ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 1], s. 108, 109.

¹⁰⁰ Zob. ArBSWłocł, Bibliotekarstwo. Zjazd – Kurs – Praktyka, s. 36.

łańskiej (w jej granicach historycznych). Odczytywanie to odbywało się, jak można przypuszczać na podstawie notatek w inwentarzu, nie w jednym czasie, ale raczej przy nadarzącej się okazji. Świadczyłby o tym fakt, że opisy niektórych inkunabułów pozostały bez adnotacji o proveniencjach, chociaż nie są one tak trudne do odczytania, jak te, które ks. Tyburski bez kłopotu odczytał. Widocznie ks. Tyburski nie doprowadził do końca odczytywania proveniencji.

Trzeba przyznać, że było to odczytywanie bardzo solidne i precyzyjne. Gdy dziś badacze próbują odczytać proveniencje na inkunabułach biblioteki seminaryjnej, bez posłużenia się zapiskami ks. Tyburskiego nie zawsze potrafią zrobić to bezbłędnie. Pewnym mankamentem jest to, że nie zawsze ks. Tyburski pamiętał o odnotowaniu lokalizacji proveniencji w woluminie.

4. Zabezpieczanie

Pilność innych prac spowodowała, że zabiegom konserwacyjnym poświęcano we wrocławskiej bibliotece seminaryjnej niewiele czasu. Starano się przede wszystkim o zachowanie wówczas odpowiednich warunków przechowywania książek w magazynach bibliotecznych¹⁰¹. Starano się przede wszystkim o utrzymywanie stałej temperatury i wilgotności, co przy magazynach mających bardzo grube ściany i nie narażonych na bezpośrednie nagrzewanie w porze południowej przez słońce, dawało się uzyskiwać bez większych dodatkowych zabiegów. Ks. Tyburski zwracał także uwagę na odpowiednie wietrzenie magazynów i skrupulatnie tego przestrzegał w pouczeniach dla pracowników.

Przy wstępnej segregacji książek, wszystkie woluminy, a przede wszystkim inkunabuły, zostały (przed 1955 r.) dokładnie oczyszczone z kurzu i brudu. Zgodnie z ówczesnie stosowanymi środkami owadobójczymi¹⁰² karty każdego woluminu zostały przesypane proszkiem DDT i następnie w 1958 r. wydezynfekowano nim cały magazyn¹⁰³. W następnych latach okresowo magazyny były opylane środkami owadobójczymi¹⁰⁴.

Jeżeli chodzi o konserwację, to na szkoleniach bibliotekarskich zalecano wówczas w zakresie konserwacji opraw „nic nie robić [samemu], bo to

¹⁰¹ ArBSWłocł, Kurs bibliotekarski „Stare druki”, s. 58–59.

¹⁰² Zob. ArBSWłocł, Bibliotekarstwo. Zjazd – Kurs – Praktyka, s. 60; Kurs bibliotekarski „Stare druki”, s. 62.

¹⁰³ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 19–20.

¹⁰⁴ Tamże, s. 50; KDWi, 55(1961), s. 256.

[powoduje] niszczenie opraw; zabiegać tylko o zachowanie tego, co jest”¹⁰⁵. Tej zasady trzymał się ks. Tyburski i jeśli chodzi o konserwację, to przede wszystkim starano się możliwie dokładnie oczyścić wszystkie woluminy i zabezpieczyć je przed dalszą destrukcją przez obłożenie ich mocnymi obwolutami z papieru. Zaopatrywanie inkunabułów w obwoluty z papieru zakończono 31 XII 1959 r. Nie był to jednak właściwy papier, ponieważ takiego mimo rocznych starań nie udało się zdobyć¹⁰⁶.

Tylko kilka niewielkich inkunabułów, które od początku nie miały żadnej oprawy, otrzymało prostą oprawę introligatorską w półskórek, wykonaną solidnie przez introligatora seminaryjnego Władysława Szymczaka.

5. Wykorzystanie do celów naukowych

Inkunabuły wrocławskiej biblioteki seminaryjnej za czasów ks. Tyburskiego nie były zasadniczo udostępniane badaczom, bo i oni ich nie szukali jako obiektu badań. Jedyne to te udostępnienia pracownikom Biblioteki Narodowej, które służyły do opracowania centralnego katalogu inkunabułów w bibliotekach polskich. Do takich badań skierowanych zostało do Biblioteki Narodowej co najmniej 60 woluminów. Niektóre z nich wymagały bardzo szczegółowych badań.

Natomiast wszystkie inkunabuły wrocławskie badał w latach 1957–1961 ks. Julian Wojtkowski, poszukując – na zlecenie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk – rękopiśmiennych glos polskich, i odnotował takie w 70 inkunabułach wrocławskich¹⁰⁷. Przy okazji przeglądania inkunabułów ks. Wojtkowski sporządził wykaz proveniencji inkunabułów w bibliotece seminaryjnej. Ogranicza się on tylko do zestawienia sygnatur (starych) pod nazwami miejscowości, z których pochodzą, ale i tak jest dość przydatny¹⁰⁸. Ks. Wojtkowski opracował i opublikował także jeden artykuł naukowy na podstawie inkunabułu wrocławskiego¹⁰⁹.

¹⁰⁵ ArBSWłocł, Kurs bibliotekarski „Stare druki”, s. 62.

¹⁰⁶ ArBSWłocł, Kronika BSWłocł, z. 4: 1957–1994, s. 45.

¹⁰⁷ Tamże, s. 40–41, 52; J. Wojtkowski, *Glosy i drobne teksty polskie do 1550 roku. Z inkunabułów Kalisza, Kazimierza Biskupskiego, Koła, Sieradza i Warty...*, Poznań 1965, s. 5.

¹⁰⁸ [J. Wojtkowski], Proveniencja inkunabułów biblioteki Sem. Duch. Włocł., [Włocławek] 1957 (mszps, format A-4, [5] s.).

¹⁰⁹ J. Wojtkowski, *Sprawy warmińskie i krzyżackie we wrocławskim egzemplarzu piętnastowiecznego wydania listów kardynalskich Eneasza Sylwiusza Piccolominiego*, „Studia Warmińskie”, 4(1967), s. 527–552.

Zapewne niektóre inkunabuły z biblioteki seminaryjnej były badane przez instytucje naukowe. Znajdujemy jednak potwierdzenie tylko wypożyczenia przez Bibliotekę Jagiellońską (7 IX 1967 – 3 IX 1968) jednego inkunabułu¹¹⁰, prawdopodobnie ze względu na bardzo efektowną oprawę, wykonaną przez „Mistrza Drobnych Tłoków”.

Nie wiadomo, czy ks. Tyburski zamierzał w przyszłości podjąć jakieś prace naukowe nad inkunabułami przechowywanymi w bibliotece seminaryjnej. Ale zapewne konieczność zmusiła go do zajęcia się bliżej niektórymi aspektami wiedzy o inkunabułach biblioteki seminaryjnej (najstarsze inkunabuły, proveniencje, wyróżniająca się szata graficzna, interesujące oprawy). Efekty tej pracy zostały pobieżnie przez niego odnotowane w 1966 r.¹¹¹ Data ta pozwala przypuszczać, że ks. Tyburski wybierał wtedy eksponaty na planowaną wystawę z okazji uroczystości milenijnych we Włocławku. Na żadne inne informacje o przygotowywaniu takiej wystawy nie udało się natrafić, a wiadomo na pewno, że nie została ona zrealizowana. Tylko trzy z wytypowanych pozycji (XV.F.791, 817, 1028) zostały – jak zanotował ks. Tyburski – 1 X 1966 r. „wypożyczone do Siedziby”¹¹² (zapewne do pałacu biskupiego)¹¹³.

Notatki i zestawienia, które ks. Tyburski poczynił, mogły się w przyszłości przydać do napisania przynajmniej kilku artykułów informacyjnych, ale wydaje się, że nie liczył się on z taką możliwością, ponieważ uważał, że nawet na skatalogowanie większości starych druków nie starczy mu życia. I rzeczywiście tak się stało.

Trzeba jednak przyznać, że opracowanie inkunabułów włocławskich przez ks. Tyburskiego przyczyniło się w znacznej mierze do zainteresowania nimi w przyszłości.

STRESZCZENIE

Inkunabuły biblioteki seminarium duchownego we Włocławku, zagarnięte przez Niemców w czasie II wojny światowej i wywiezione, a odzyskane w części po wojnie i złożone w magazynie bibliotecznym, przez niemal 10 lat czekały na uporządkowanie. Zajął się nimi dopiero ks. Zygmunt Tyburski, bibliotekarz księżnicy seminaryjnej

¹¹⁰ Zob. zapis na pozycji: Angelus de Clavasio, *Summa angelica de casibus conscientiae, cum additione Hieronymi Torioli*, Venezia, Pag. de Paganinis, 7 VI 1499, sygn.: XV.O.25.

¹¹¹ ArBSWłocł, [Inkunabuły. 3], s. 41–49.

¹¹² Tamże, s. 45, 46.

¹¹³ Można się domyślać, że były one eksponowane w pałacu biskupim w czasie uroczystości milenijnych, ubogacone zapewne rękopisami ze zbiorów biblioteki seminaryjnej.

w latach 1953–1967. W wyniku jego pracy inkunabuły zostały oczyszczone, prowizorycznie zabezpieczone, posegregowane według formatów i po ustawieniu na regałach otrzymały odpowiednie sygnatury. Ks. Tyburski sporządził też najpierw dokładny zeszytowy inwentarz inkunabułów, a potem przeniósł opisy na karty katalogowe.

Słowa kluczowe: inkunabuły, biblioteka seminarium duchownego we Włocławku, ks. Zygmunt Tyburski.

SUMMARY

Incunabula of the library of Włocławek Seminary, grasped and educed by Germans during the World War II and regained partly after the war and stored in library storage, has been waiting for being ordered for almost ten years. It was Rev. Zygmunt Tyburski, a librarian of seminary library over a period 1953–1967, who took care of them. As a result of his work, incunabula were cleaned, protected temporarily, collated in according to their formats and after the setting them on the shelves, they received appropriate signature. Firstly, Rev. Tyburski made the precious notebook inventory of incunabula and then brought descriptions into the library catalogue's cards.

Key words: incunabula, the library of Włocławek Seminary, Rev. Zygmunt Tyburski.

BIBLIOGRAFIA

Archiwum biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (określenie umowne, obejmuje wszystkie materiały archiwalne tej instytucji, w latach 1955–1967 sporządzone przez ks. Z. Tyburskiego)

Kronika biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, z. 1: 1945–1946, z. 2: 1955–1956, z. 3: 1956–1957, z. 4: 1957–1994 (rpsy, A-4, A-5).

Bibliotekarstwo. Zjazd – Kurs – Praktyka (rps, A-5).

Kurs bibliotekarski „Stare druki”, Lublin 2–12.7.1956 (rps, A-5).

[Inkunabuły, z. 1: Inwentarz, z. 2, z. 3] – rpsy, A-5.

Korespondencja 1945–1956.

[Wojtkowski J.], Proweniencja inkunabułów biblioteki Sem. Duch. Włocł., [Włocławek] 1957 (mszps, A-4).

Z warsztatu Kazimierza Piekarskiego. Listy z lat 1936–1937, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, „Pamiętnik Literacki”, 70(1979), z. 1, s. 251–260.

Arentowicz Z., *Włocławek*, Włocławek 1937.

Inkunabulistyka, w: *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 1004–1009.

Inkunabuły w bibliotekach polskich, red. A. Kawecka-Gryczowa, oprac. Maria Bohonos i E. Szandorowska, [t. 1:] A-L, Wrocław 1970; [t. 3:] *Uzupełnienia, indeksy*, Wrocław 1993.

- Iwańska-Cieślik B., *Inkunabuły w bibliotece kapituły katedralnej we Włocławku. Zarys problematyki*, w: *Książka w życiu Kościoła. Zbiór studiów*, Toruń 2009, s. 17–56.
- Kawecka-Gryczowa A., *Kłopoty z inkunabułami w skali międzynarodowej i polskiej*, „Przegląd Biblioteczny”, 29(1961), nr 2, s. 148–158.
- Olejniki S., *Na ratunek ocalonej bibliotece*, AtK, 79(1972), s. 59–61.
- Rulka K., *Inkunabuły w bibliotece seminarium duchownego we Włocławku*, „Fides”. Biuletyn bibliotek kościelnych, 1996, nr 1–2, s. 58–65.
- Rulka K., *Ks. Zygmunt Tyburski – bibliotekarz we włocławskim seminarium duchownym (1953–1967)*, KDWI, 80(1997), s. 553–567
- Rulka K., *Straty Biblioteki Seminarium Duchownego im. Księża Chodyńskich w czasie II wojny światowej*, KDWI, 78(1995), s. 436–444.
- Wojtkowski J., *Głosy i drobne teksty polskie do 1550 roku. Z inkunabułów Kalisza, Kazimierza Biskupskiego, Koła, Sieradza i Warty...*, Poznań 1965.
- Wojtkowski J., *Sprawy warmińskie i krzyżackie we włocławskim egzemplarzu piętnastowiecznego wydania listów kardynalskich Eneasza Sylwiusza Piccolominiego*, „Studia Warmińskie”, 4(1967), s. 527–552.